

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורכים: איתמר רדאי ואריק רודניצקי

גיליון מס' 16, מרץ 2019

תוכן העניינים

2	דבר העורכים
	יוסרי חיזראן / מגמות אזרחיות בקרב החברה הערבית בישראל על רקע "האביב הערבי"
3	3
4	"האביב הערבי": פילוג בחברה הערבית
6	הדור הצעיר והחברה האזרחית בצל "האביב הערבי"
8	סיכום
	מהא כרכבי סבאח / נישואי תערובת בין נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל לגברים יהודים אזרחי ישראל: משא ומתן על שבירת גבולות אתניים
9	9
	רקע
11	ממצאים
11	מסקנות
	אלכסנדר ג'ייקוב שפירו / קואליציה ערבית-יהודית בערים מעורבות: תיאור התופעה וניתוחה
13	13
14	מוקד לאומי מול מוקד מקומי
14	יכולת ההשפעה של הערבים בפוליטיקה המקומית
15	המקרה של לוד
16	מסקנות ודיון

דבר העורכים

הגיליון הנוכחי של **ביאן** כולל שלושה מאמרים. מאמרו של יוסרי חיזראן שופך אור על התפתחויות אזרחיות ופוליטיות עדכניות בחברה הערבית על רקע אירועי "האביב הערבי" בראשית העשור. המאמר של מהא כרכבי סבאח עוסק בקשרי נישואין בין נשים ערביות לגברים יהודים בישראל. המאמר של אלכסנדר ג'ייקוב שפירו מנתח את נסיבות הקמתה של קואליציה עירונית משותפת, ערבית-יהודית, בעיר לוד בעקבות הבחירות המקומיות האחרונות.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי:

ד"ר איתמר רדאי (מנהל אקדמי)

טלפון 03-6406438

דוא"ל itamar.radai@nyu.edu

אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)

טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2019. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

העורכים

יוסרי חיזראן * / מגמות אזרחיות בקרב החברה הערבית בישראל על רקע "האביב הערבי"

לאחרונה הודיעו אנשי ציבור ערבים על הקמתה של מפלגה חדשה ששמה "למעננו" (מן אג'לנא) והיא חרתה על דגלה את הנכונות לשותפות בקואליציה הממשלתית בעתיד.¹ בה בעת התפרסם סקר מטעם **יוזמות אברהם** המראה כי 64 אחוזים מכלל הציבור הערבי בישראל תומכים בהשתתפותן של מפלגות ערביות בקואליציה.² מגמות אלה מצביעות בבירור על התעצמות השיח האזרחי בקרב הציבור הערבי והן עולות בקנה אחד עם תובנות המובאות בספר העומד להתפרסם בהוצאת תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. הספר בוחן את השפעותיהן של התקוממויות "האביב הערבי" על הדינמיקה הפנימית בחברה הערבית בישראל וכמובן על יחסה של חברה זו למדינה ועל עמדותיה כלפיה.³

פרוץ האירועים המכונים "האביב הערבי" עורר בראשיתו התלהבות רבה וציפייה לדמוקרטיזציה בחברה הערבית בישראל, אך הן הלכו ודעכו לאחר התערבות ברית נאט"ו בלב. ההתקוממות בסוריה פילגה את החברה הערבית בישראל באופן חסר תקדים והפילוג הלך והעמיק ככל שההתקוממות הידרדרה לפסים אלימים וככל שהלכה המלחמה בסוריה והחריפה ועימה נחשפה השבריריות הרבה של מרקם החברה הערבית ולא רק שבריריותו של מרקם המדינה הערבית. שלא כגישה הרווחת האופיינית למחקרים רבים על החברה הערבית בישראל ואשר מתמקדים אך ורק ביחסי המיעוט הערבי עם המדינה, הספר האמור מציע מחקר מזווית ראייה חדשה בבואו לבחון כיצד השפיעו מגמות המתחוללות במרחב – קרי אי-היציבות והתפרקות המרחב הערבי – הן על הדינמיקה הפנימית בחברה הערבית והן על יחסה למדינה.

ישראל הרשמית והציבורית לא נותרה אדישה למתחולל במרחב הערבי. אף שהיא נקטה מלכתחילה מדיניות עקיבה של התערבות מזערית במרחב הגועש סביבה, התייחסותה ל"אביב הערבי" לא הייתה עקיבה כלל וכלל. פרוץ המהפכה בתוניסיה לא עורר בישראל עניין רב,⁴ ולעומת זאת פרוץ המהפכה במצרים עורר בה מטבע הדברים עניין רב הן בשל הסכס הסלום עם המדינה הערבית הגדולה ביותר והן בשל חששה המוצדק מפני החלופה האסלאמיסטית. פרוץ ההתקוממות בסוריה הקל במידת-מה את חששותיה של ישראל מאחר שהוא נתפס כהתפתחות העשויה להוביל לנפילת משטר הבעת' בסוריה, דבר שמנקודת מבט אסטרטגית ישראלית היה מביא לידי החלשת החיזבאללה בלבנון ולידי החלשת כוחה של איראן באזור.⁵

* ד"ר יוסרי חיזראן הוא מומחה להיסטוריה מודרנית של הסהר הפורה, מרצה במרכז שלם ועמית מחקר במכון למחקר ע"ש הרי ס. טרומן למען קידום השלום.

¹ כל אל-ערב, 15 בינואר 2019.

² הארץ, 30 בינואר 2019.

³ יוסרי חיזראן ומחמד ח'לאילה, נטושה לגורלה: החברה הערבית בישראל בצל "האביב הערבי", אוניברסיטת תל-אביב: תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, מרכז משה דיין, 2019 (בדפוס).

⁴ אלי פודה, "אל תזלזלו בתוניסיה", הארץ, 26 בינואר 2011.

⁵ ליאור להרס, "חושך מצרים או חלון של הזדמנות? השיח הישראלי על האביב הערבי", בתוך: אלי פודה ואון וינקלר (עורכים), הגל השלישי: מחאה ומהפכה במזרח התיכון, ירושלים: כרמל, 2017, עמ' 224–246.

מבחינתה של ישראל, חשיבותו של "האביב הערבי" אינה מוגבלת להיבט המדיני והאסטרטגי; "האביב הערבי" משפיע גם על גורמים פנימיים, בעיקר על המיעוט הערבי ועל מערכת היחסים בינו לבין המדינה. תובנה זו זוכה לחיזוק ממחקרים מובילים על החברה הערבית בישראל. אמל גימאל מתאר את ההוויה הפוליטית של המיעוט הערבי בישראל כהשתקפות של "תודעה כפולה": המיעוט הערבי פיתח השתייכות לאומית ורגשית לעם הפלסטיני ולמרחב הערבי, אולם בה בעת הוא מחובר מבחינה אינסטרומנטלית ורציונלית למציאות הישראלית.⁶ תיאור זה מחזק את הנחת היסוד של המחקר האמור, שהמיעוט הערבי בישראל שומר על זיקה הדוקה עם המרחב הערבי על אף זיקתו הרציונלית למרחב הישראלי. גם הדו"ח האסטרטגי שפרסם מרכז **אעלאם** ב-2016,⁷ פרי עטם של חוקרים ואקדמאים ערבים, מדגיש את הזיקה האורגנית בין החברה הערבית בישראל לבין המרחב האזורי ואף רואה בה תופעה טבעית ורציונלית החיונית לחברה הערבית, שהי השתייכות המיעוט הערבי למרחב היא חלק בלתי-נפרד מזהותו הפוליטית, התרבותית והחברתית. ההסבר הרציונלי לכך הוא, שהדבקות בהשתייכות למרחב נובעת מחתירתו של המיעוט הערבי להסיר מעליו את כבלי החולשה המבנית המונחים עליו בשל היותו מיעוט לאומי במדינת לאום יהודית.

"האביב הערבי": פילוג בחברה הערבית

ראיית המרחב כעוגן תרבותי ומורלי של המיעוט הערבי מסבירה במידה רבה את הפילוג שהולידה ההתקוממות בסוריה. "האביב הערבי" ובעיקר ההתקוממות בסוריה פילגו את הקהילה הפוליטית הערבית באופן דיכוטומי בין מחנה התומך במשטר או מסתייג לפחות מההתקוממות לבין מחנה התומך באופוזיציה ומיחל לנפילתו של המשטר שהוביל את סוריה למלחמת אזרחים אכזרית ועקובה מדם. בראש המחנה המסתייג מעצם הכינוי "האביב הערבי" התומך במשטר בסוריה, מזדהה עימו או מסנגר עליו, עומדים חד"ש וחסידיה. מנגד ניצבת התנועה האסלאמית, הנוקטת עמדה חד-משמעית הקוראת להפלת משטרו של אסד. השיח של התנועה האסלאמית ביחס למשבר בסוריה עולה בקנה אחד עם השיח הפוליטי של תנועות הזרם האסלאמיסטי במזרח התיכון הערבי.

אין זה מפתיע שבל"ד אימצה עמדה עקיבה המזדהה עם "האביב הערבי" ובכלל זה עם ההתקוממות בסוריה וזאת בהתחשב בעמדתו של האב הרוחני של המפלגה, עזמי בשארה.⁸ בשארה שמר במשך שנים על קשרים הדוקים עם משטר הבעת' בסוריה וגם עם חזבאללה, אך פנה עורף לבעלי בריתו האידיאולוגיים והביע תמיכה עקרונית עקיבה בהתקוממות נגד המשטר בסוריה.⁹ השינוי בעמדתו של בשארה קשור קשר הדוק לעצם שהייתו בדוחה ובקשרים שרקם עם

⁶ Amal Jamal, *The Arab Public Sphere in Israel: Media Space and Cultural Resistance*, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2009, p. 131.

⁷ מרכז אעלאם, **איתקריי אל'אסתראתיגי: אל'ערב אל'פלסטיניון דאח'ל אל'ח'יט אל'אח'ד'ר** [הדו"ח האסטרטגי: הערבים הפלסטיניים בתוך הקו הירוק], נצרת 2016, עמ' 19.

⁸ אמל גימאל, "תודעה כפולה ומהפכות מושהית: על הדילמות הפוליטיות של האזרחים הפלסטינים בישראל בצל האביב הערבי", **המרחב הציבורי**, 13 (2017), עמ' 114.

⁹ ראו חיבורו המקיף של עזמי בשארה על ההתקוממות בסוריה: עזמי בשארה, **סוריה: זרוב אל-אלאם נחו אל-חריה** [סוריה: דרך הייסורים אלא החירות], אל-דוחה: אל-מרכז אל-ערבי לל-אבחאת' ודראסת אל-סיאסאת, 2013.

חצר המלוכה הקטארי. בזכות קשרים אלה הצליח בשארה להקים את המרכז הערבי למחקרים ולחקר המדיניות, אולי מרכז המחקר החשוב ביותר כיום בעולם הערבי.¹⁰

הבלבול, המבוכה והפילוג לא פסחו על ציבור המשכילים בחברה הערבית בישראל. ניתן להבחין בשלוש קבוצות שונות בעלות דפוסים שונים של שיח פוליטי על אודות "האביב הערבי". הראשונה היא קבוצת המשכילים הרואים באור חיובי את "האביב הערבי" ומגדירים אותו כהזדמנות היסטורית לחולל שינוי דמוקרטי בעולם הערבי. הקבוצה השנייה שופטת את "האביב הערבי" על סמך האנדרלמוסיה שזרע מאז 2011 ורואה בהתקוממויות העממיות מעין שחזור של קנוניה של המערב נגד העולם הערבי, קנוניה אשר הגיעה לשיאה בסוריה. הקבוצה השלישית של המשכילים מציבה את המוסריות כמדד לקביעת עמדה כלפי האירוע. על כן קבוצה זו מזדהה עם הדינמיקה העממית של "האביב הערבי" ועם זכות העמים הערבים להתקומם, אולם מסתייג מההתקוממות בסוריה ומן האנרכיה שהוליד "האביב הערבי". באותה מידה מחנה זה אינו מביע תמיכה במשטר הבעת' ומסתייג ממסע ההרג של המשטר באוכלוסייה האזרחית בסוריה.

טעות היא לנסות ולחלק את המשכילים הערבים בין תומכים בהתקוממות בסוריה או מזדהים עימה לבין מתנגדים לפי חתך עדתי או דתי. המחלוקת על התקוממות זו חוצה עדות ודתות והיא נטושה בין שני המחנות המשכילים בעלי שיוכים דתיים ועדתיים שונים. לפיכך נראה כי זוהי מחלוקת עקרונית הקשורה לא רק לקשרי הגומלין עם המרחב הערבי, אלא לאוריינטציה האידאולוגית ולמצפן המוסרי של החברה הערבית בישראל.

פילוג הזירה הפוליטית-הערבית זרע בלבול רעיוני ומוסרי בקהילת המשכילים הערבים בישראל, וכפי שהראינו לעיל השיח בקרבה מתמקד בשני נושאים מרכזיים: חשיבותו ההיסטורית של "האביב הערבי" מחד גיסא ומידת המוסריות בעמדה שיש לנקוט כלפי המלחמה המתחוללת בסוריה מאידך גיסא. במונח מסוים מוסריות זו הייתה אינסטרומנטלית במידה רבה משום שהיא נקשרה לטענה בדבר אי-המוסריות של הכיבוש הישראלי ולמאבק נגד המדינה בשם המוסר האזרחי. מעל בלבול רעיוני זה ריחפה השאלה כיצד ניתן לצדד במשטר הבעת', שלא חסך באמצעים אכזריים כדי לדכא את ההתקוממות העממית, בשעה שסוגיית המוסריות עומדת במרכז השיח נגד המדיניות של הממסד הישראלי כלפי המיעוט הערבי ונגד המשך הכיבוש. גם בעלי העמדה המזדהה עם משטר הבעת' קושרים את עמדתם לסוגיה הפלסטינית, אם כי מהיבט אחר והוא ההתנגדות לישראל. אם כן, העמדה כלפי המשבר בסוריה מעידה על הדיאלקטיקה בין המוסריות האינסטרומנטלית לבין המחויבות הלאומית למאבק הלאומי-פלסטיני. העמדה השלישית בקרב המשכילים הערבים מסתייגת הן מההשפעה ההרסנית של "האביב הערבי" והן ממשטר הבעת' משום שהוא איבד את הלגיטימציה לקיומו, והיא מבטאת יותר מכול את התסכול ואת האכזבה מהמרחב הערבי. השיח הפוליטי שמנהלים חוגים מפלגתיים וקהילת המשכילים הערבים סביב "האביב הערבי" מעיד אפוא על תחושת משבר קשה בחברה הערבית, תחושה של אובדן העוגן המוסרי שהעניק המרחב הערבי למיעוט הערבי בישראל. גם אם תחושות הבלבול והאכזבה מהמרחב הערבי אינן משפיעות השפעה של ממש על השיח הרשמי של האליטה הפוליטית והאינטלקטואלית ביחס למדינת ישראל, השפעתן ניכרת בקרב האזרחים הערבים.

¹⁰ להרחבה על מרכז המחקר שבראשו עומד בשארה ראו: <https://www.dohainstitute.org/ar/pages/index.aspx>

הדור הצעיר והחברה האזרחית בצל "האביב הערבי"

"האביב הערבי" הבליט את תפקידם המכריע של הצעירים המשכילים בעולם הערבי. ההתרחשויות הפוליטיות במזרח התיכון, המחאה ודפוסי ההתארגנות, השימוש המושכל ברשתות חברתיות ובהתפתחות הטכנולוגית ורתימתן למטרות של תנועות המחאה – כל אלה היו נחלתם של בני הדור הצעיר. הטכנולוגיה והרשתות החברתיות ששידרו את האירועים וההתרחשויות בעולם הערבי הפגישה את הצעירים הערבים בישראל עם המחאה הפוליטית במדינות ערב וחשפה בפניהם את הדיונים המעסיקים את החברות הערביות בכלל ואת הצעירים בפרט. ואכן רבות מההתארגנויות ומתנועות הנוער שהתמסדו בשנים האחרונות הושפעו ישירות מן הזיקה בין האוכלוסייה הערבית בישראל, ובייחוד הצעירים שבה, לבין הטלטלה ששטפה את העולם הערבי במזרח התיכון למן שנת 2010.

ניתן להצביע אפוא על דמיון בין התנועות הפוליטיות והחברתיות בעולם הערבי לבין התנועות בקרב הפלסטינים אזרחי מדינת ישראל בחלק ניכר מדפוסי הפעולה, בהתארגנות ובסיסמאות. דמיון זה מעיד על הקשר ההדוק בין המרחב הערבי החיצוני לבין הציבור הערבי בישראל, ומוכיח כי יש ביניהם קשרי גומלין.¹¹ מייסדי תנועות המחאה ויוזמי ההפגנות – בעיקר נגד מתווה פראוור¹² – הצליחו להחדיר שיח פוליטי חדש למרחב הציבורי, ייבאו דפוסי מחאה חלופיים והפגינו יכולת לגיוס ההמונים. התנועות הפוליטיות החדשות כוננו פוליטיקה חדשה שעקפה את הפוליטיקה המסורתית הממוסדת. חלק ניכר מפעילותן התנהל בערוצים חוץ-ממסדיים; חלקן אימצו רטוריקה אזרחית מקומית, א-פוליטית ואנטי-מפלגתית, וחלקן דווקא בחרו להשתתף בזירה הפוליטית והתמודדו בבחירות לרשויות המקומיות בחלק מהיישובים הערביים, כגון **שבאב אל-תעייר** ("צעירים למען שינוי") בשנת 2013 בעיר נצרת ו**כפאח** ("מאבק") בשנת 2015 בטייבה שבמשולש.¹³

בשונה מתנועות המחאה בעולם הערבי ועל אף הצלחתן של תנועות אלה להחדיר שיח פוליטי חדש, לגייס צעירים רבים ולאגור את המסגרות הפוליטיות המסורתיות, נכשלו הצעירים הערבים בישראל בבואם לחולל שינוי של ממש במצבו של המיעוט הערבי; השינוי במרחב הציבורי היה מוגבל בהיקפו והתפוגג עם הזמן. כיום כמעט נעלמו תנועות אלה מהמרחב הציבורי ואין להן נוכחות והשפעה ממשיות. תנועות הדור הצעיר שקמו בחברה הערבית בהשראת "האביב הערבי" לא הצליחו לשרוד או להתפתח לארגונים או להתארגנויות פוליטיות ואף לא לאגור את המפלגות הפוליטיות הקיימות. אף על פי כן אין להמעיט בחשיבותן; הן הציגו מודל חדש של פעילות ומחאה פוליטית שבמרכזה סיסמאות פוליטיות פשוטות, תוך שימוש מושכל בשפה הערבית המדוברת ובאמצעי הניו-מדיה והרשתות החברתיות. הגורמים לכישלונה של תנועה חברתית או של תנועות

¹¹ גימאל (הערה 8 לעיל), עמ' 102.

¹² ועדת פראוור הוקמה בשנת 2009 ע"י הממשלה לשם הסדרתה של התיישבות הבדווים בנגב. החידוש המרכזי של הדו"ח מתבטא בהצעת העיקרון שלפיו יינתן פיצוי בקרקע בלבד בשיעור של 50 אחוזים בעד קרקע בתביעת בעלות מוחזקת. על קרקע שאינה מוחזקת בידי תובעיה נקבע כי ישולם פיצוי כספי ותינתן אפשרות להמירו בקניית מגרשים למגורים באחת מעיירות הבדווים. להרחבה ראו: תיאבת אבו ראס, "האוכלוסייה הערבית-הבדווית בכפרים הלא מוכרים בנגב: בין הפטיש של פראוור לסדן של גולדברג", הירחון האלקטרוני של עדאלה, גיליון 81 (אפריל 2011).

¹³ להרחבה על תנועות הצעירים ראו: המת זועבי, "אלחראכ אלשבאבי אלפלסטיני" [תנועות המחאה של הדור הצעיר הפלסטיני, מגילת ג'דל 22, חיפה: מדה אלכרמל, 2015, עמ' 1–9, ראו גם: גימיל הלאל, אלחראכאת אל שבאביה אלפלסטיניה [תנועות הדור הצעיר הפלסטיני], רמאללה: מסאראת, 2013.

מחאה כלשהי עשויים להיות פנימיים ואף חיצוניים; נראה כי במקרה שלפנינו נוכל לומר במידה רבה של סבירות כי הגורם החיצוני אשר הצמיח תנועות אלה היה אותו גורם אשר מסביר את דעיכתן המהירה. תנועות המחאה של בני הדור הצעיר בחברה הערבית שיקפו למעשה פן אחד של קשרי גומלין עם המרחב.

החשש מפני המגמות האנרכיסטיות והאכזבה מכישלון המעבר למשטרים דמוקרטיים הביאו לידי התחזקותן של מגמות ריאליסטיות-פרגמטיות בציבור הערבי. התחזקות מגמות אלה השתקפה בסקר שערך עיתון **הארץ** ואשר התפרסם בפברואר 2015, ולפיו 70 אחוזים מהערבים בארץ מייחסים חשיבות לשיפור מצבם הכלכלי-חברתי הרבה יותר משהם מייחסים לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. יתרה מזו, יותר מ-60 אחוזים מהאזרחים הערבים היו מעוניינים לראות את חברי הכנסת מטעם הרשימה המשותפת כשותפה בקואליציה וכ-70 אחוזים סברו כי יש להעדיף את שיפור המצב הכלכלי על פני החתירה לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.¹⁴ סקר אחר שנערך במכון המחקר **סטט-נט** בשנת 2016 העלה כי 61 אחוזים מהאזרחים הערבים הביעו הסכמה לתמוך במפלגה החותרת לשותפות בקואליציה הממשלתית. יתרה מכך, ממצאי סקר שנערך במהלך שנת 2016 בעבור **אינג'אז** – מרכז מקצועי לקידום הרשויות המקומיות הערביות בישראל – מראים כי 71 אחוזים מהאזרחים הערבים רוצים שחברי הכנסת הערבים יעסקו בסוגיות הקשורות לתנאי המחיה של הציבור הערבי יותר משיעסקו בסוגיות פוליטיות או בסוגיה הפלסטינית.¹⁵ הנתונים הללו מלמדים כי הציבור הערבי הסכין עם עובדת קיומה של ישראל ונוכח כי השתלבותו במדינה עדיפה על אפשרויות אחרות, בייחוד לנוכח התפרקות הריבונות במדינות ערב השונות ולנוכח מלחמת האזרחים בחלק מהן מאז שנת 2010. ממצאי סקר שערכו בסתיו 2015 מנו גבע ומינה צמח בשיתוף פעולה עם **סטט-נט** בעבור ערוץ 2 מציגים מגמה דומה: 54 אחוזים מכלל הנשאלים בסקר סברו כי חברי הכנסת הערבים אינם מייצגים נאמנה את הציבור הערבי, ואילו 42 אחוזים הסכימו כי הם מייצגים אותו.¹⁶ יתר על כן, פרישתה של תע"ל מהרשימה המשותפת בינואר האחרון וניסיונו של אחמד טיבי לגייס אנשי ציבור ערבים לרשימתו – גם אנשים שאינם מזוהים פוליטית – מצביעה גם היא על הלך הרוחות בציבור הערבי. ההודעה של טיבי בפני באי ועידת מפלגתו שנערכה בערעה בפברואר, כי הוא מוכן להיות שותף בגוש חוסם של הקואליציה העתידית בתמורה לתכנית פיתוח כלכלית בתקציב של 64 מיליארד שקל, עולה בקנה אחד עם המגמה המסתמנת לאחרונה, שלפיה רוב הציבור הערבי רוצה לראות את נבחרו הציבור הערבי כשותפים בקואליציה השלטונית. מגמות אלה מצביעות בבירור על התחזקות השיח האזרחי ביחס למדינה.

¹⁴ ראו: ג'קי חיורי, "רוב הציבור הערבי בעד הצטרפות לממשלה", **הארץ**, 20 בפברואר 2015.

¹⁵ ודיע עואודה, "אסתטלאע ראי לפלסטיני אלדאח'ל יכשף ען חקיקתין האמתין" [סקר דעת קהל בקרב הפלסטינים אזרחי ישראל חושף שתי עובדות חשובות], **אליקודס אלערבי**, 16 בפברואר 2017, <http://www.alquds.co.uk/?p=675353>

¹⁶ הסקר נערך באוקטובר 2015. ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=BaiyQNuOhcQ>

סיכום

הפרגמטיות המסתמנת בציבור הערבי בישראל והרציונליזציה של ההשלמה ביחסו למדינה על רקע "האביב הערבי" אינה פותרת את הבעייתיות הכרוכה בקיומו של מיעוט לאומי במסגרת מדינת לאום יהודית. פרגמטיות זו אינה משקפת הכרה במסד האידיאולוגי של המדינה או הסכמה לאידיאולוגיה הציונית. בניסוח פשוט יותר, הפרגמטיות מעידה על הפנמת המציאות אך לא על הפנמת הציונות. המיעוט הערבי מפגין בהתנהגותו פרגמטיות מרשימה וכך גם דפוסי פעולתו והשיח הפוליטי-העממי הרווח בו, אולם אין בכך משום התנערות מזהותו הלאומית או מעמדות היסוד שלו כלפי הנרטיב הציוני. בתגובה על ההתפוררות במרחב הערבי חותר המיעוט הערבי בישראל להעצים את שיח האזרחות מתוך שיקולים תועלתניים, שהרי השיח הלאומי לא הוביל לשיפור מעמדו או לשינוי מהותי במערכת היחסים בינו לבין המדינה וקבוצת הרוב היהודית.¹⁷

לנוכח המבוי הסתום המתמיד ולנוכח ההתפרקות במרחב הערבי, המיעוט הערבי בישראל מנסה להפיק את מרב היתרונות התועלתניים הנגזרים מזהותו האזרחית. העצמת השיח האזרחי נובעת מתסכול ומהתגברות התחושה הכללית כי המרחב הערבי חדל להיות בעבורו עוגן נפשי או מורלי.

¹⁷ ג'מאל (הערה 8 לעיל), עמ' 135.

מהא כרכבי סבאח* / נישואי תערובת בין נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל לגברים יהודים אזרחי ישראל: משא ומתן על שבירת גבולות אתניים¹⁸

בקרב חוקרים שוררת הסכמה כי נישואי תערובת הם אחד הגורמים החשובים בהגדרת המבנה החברתי, וכי באמצעותם ניתן לחשוף את הגמישות של גבולות החברה הנוגעים לגזע ולדת. חציית גבולות בתחומים שונים – גזע, דת, מעמד או בתחום האתנו-תרבותי – באמצעות נישואי תערובת מלמדת לא רק על הבחירה האינדיבידואלית של הפרטים חוצי-הגבולות, אלא גם על עומק השערים בחברה ועל היחסים בין הקבוצות בה.¹⁹ נישואי תערובת בין יהודים ישראלים לפלסטינים אזרחי ישראל הם מקרה מבחן ייחודי העשוי לשפוך אור על ההשלכות של נישואי תערובת בין בני זוג הנבדלים זה מזה במוצאם האתני, בדתם ובתרבותם, בעיקר בחברות שסועות מבחינה אתנית.

מאמר זה מבקש לסכם את התובנות שעלו במחקר שנערך על סוגיה זו. המחקר התנהל באמצעות ראיונות עומק עם עשר נשים פלסטיניות (מוסלמיות ונוצריות) אזרחיות ישראל הנשואות לגברים יהודים, ובמרכזו עמדו שלוש שאלות: (1) מהן הנסיבות המשפיעות על בחירתן של פלסטיניות אזרחיות ישראל בנישואי תערובת? (2) האם יש נסיבות מסוימות המאפשרות לנשים אלה לחצות גבולות חברתיים? (3) כיצד מנהלות נשים אלה משא ומתן עם קהילתן ועם הקהילה של בעליהן על "חציית הגבולות" שלהן?

רקע

קלמין (Kalmijn) טוען שקיומם של נישואי תערובת מצריך שלושה תנאים: העדפה של מאפיינים מסוימים של בן הזוג (בחירת בן הזוג), זמינותן של אפשרויות מפגש בין בני הזוג וקיומן של סנקציות פורמליות או בלתי פורמליות המוטלות על בני הזוג בגין בחירתם להינשא.²⁰ לפי תיאוריית ההזדווגות (Assortative Mating Theory), הסבירות להתרחשותם של נישואי תערובת גבוהה יותר בקרב פרטים בעלי מאפיינים דומים מבחינה חברתית-דמוגרפית ומבחינת ההון האנושי כגון גיל, השכלה, רמת הכנסת ורקע חברתי-כלכלי.²¹ בכמה מחקרים נמצא כי מרבית

* ד"ר מהא כרכבי סבאח היא סוציולוגית וחוקרת במכון למחקר ע"ש הרי ס. טרומן למען קידום השלום. תחום המחקר העיקרי שלה הוא סוגיות הנוגעות למשפחה ומגדר באוכלוסייה הערבית בישראל.

¹⁸ מאמר זה הוא תמצית של מאמר שהתפרסם בשנת 2018,

Maha Karkabi-Sabbah, "Ethnoreligious Mixed Marriages among Palestinian Women and Jewish Men in Israel: Negotiating the Breaking of Barriers", *Journal of Israeli History* 36/2 (2017), pp. 189–211.

¹⁹ Robert K. Merton, "Intermarriage and the Social Structure: Fact and Theory", *Psychiatry* 4 (1941), pp. 361–374.

²⁰ Matthijs Kalmijn, "Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns and Trends", *Annual Review of Sociology* 24 (1998), pp. 421–495.

²¹ Sharon M. Lee and Barry Edmonston, "New Marriages, New Families: U.S. ; Kalmijn (הערה 20 לעיל); Racial and Hispanic Intermarriage", *Population Bulletin* 60 (2005), pp. 5–10.

הפרטים בנישואים בין-גזעיים הם בעלי רמת השכלה דומה. התדירות של נישואי תערובת של בני זוג ממוצא אתני שונה תלויה גם בשאלה באיזו מידה הפרטים יכולים לפגוש שותפים פוטנציאליים. מחקרים אחדים מלמדים שרמה גבוהה של השכלה מגדילה את הסיכויים לפגוש חברים מחוץ לקבוצת האם.²² רכיב נוסף בנישואי תערובת הוא קיומן של סנקציות פורמליות ובלתי-פורמליות המוטלות על בני הזוג. מבחינה היסטורית נישואים מחוץ לקבוצת האם היו אסורים מבחינה פורמלית או גרמו להטלת סנקציות מצד הקבוצה, כגון השפלת הפרט, נידויו או הנמכת מעמדו החברתי.²³

היחסים בין אזרחי ישראל הפלסטינים והיהודים התעצבו לנוכח סכסוך מתמשך שהחל שנים רבות לפני הקמתה של מדינת ישראל. אף שהערבים החיים בישראל הם אזרחים, הם סובלים מהפליה בדרכים רבות שגרמו להיווצרות פערים חברתיים וכלכליים בין שתי האוכלוסיות.²⁴ אף על פי כן, בעשורים האחרונים חלו באוכלוסייה הפלסטינית בישראל שינויים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים חשובים, כגון ירידה בשיעור הילודה, התרופפות המבנה המשפחתי המורחב, התגברות האינדוידואליזם ועלייה ברמת החיים. גורם חשוב במיוחד הוא העלייה ברמת ההשכלה, בעיקר בקרב נשים. שינויים אלה השפיעו על דפוסי הנישואים של נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל, כגון דחיית גיל הנישואין, ובהשוואה לעבר רבות יותר נשארות כיום רווקות.²⁵ עם זאת, השתמרו במידה רבה הדפוסים המסורתיים של הנישואים וכן התפקידים שמכתיבה ההשתייכות למגדר.

בשל ההפרדה החדה בין שתי האוכלוסיות, מעטים הם קשרי הגומלין ונקודות המפגש ביניהן. רוב הישראלים סבורים כי חציית גבולות באמצעות יחסים רומנטיים היא בלתי אפשרית ובלתי נתפסת. כאשר יחסים רומנטיים כאלה נוצרים בכל זאת ולמרות החסמים, הם מושפעים במידה רבה מסטריאוטיפים ומהסכסוך הישראלי-ערבי.²⁶ השיעור הנמוך של נישואי תערובת בין-אתניים בישראל הושפע גם מהעובדה שמבחינת חוק המעמד האישי אין הפרדה בין דת למדינה ואין הליכים או מנגנונים חלופיים לעריכת נישואים אזרחיים. לפיכך נישואי תערובת בין בני דתות שונות מתקבלים בהבנה רק כאשר אחד מבני הזוג ממיר את דתו לדת של בן זוגו. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2008,²⁷ רק 2.1% מהגברים היהודיים הנישואים בארץ היו נשואים לנשים פלסטיניות אזרחיות ישראל. השיעור שונה במידה רבה כאשר מביאים בחשבון את דתה של האישה: רוב הנישואים (97%) היו עם נשים נוצריות ורק 3% מהנישואים היו עם נשים מוסלמיות.

²² Kalmijn (הערה 20 לעיל).

²³ Deenesh Sohoni, "Unsuitable Suitors: Anti-Miscegenation Laws, Naturalization Laws and the Construction of Asian Identities", *Law and Society Review* 41/3 (2007), pp. 587–618.

²⁴ ראסם חימאסי, "עיוור והתייערות ביישובים הערביים בישראל, אופקים בגיאוגרפיה, 64–65 (2005), עמ' 293–312.

²⁵ Maha Sabbah-Karkabi and Haya Stier, "The Relations of Education and Age at Marriage among Palestinian Women in Israel: Changes over Time", *Studies in Family Planning* 48/1 (2017), pp. 23–38.

²⁶ Yohai Hakak, "The 'Undesirable Relationships' between Jewish Women and Arab Men: Representation and Discourse in Contemporary Israel", *Ethnic and Racial Studies* 39 (2016), pp. 976–993.

²⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל, 2008.

ממצאים

המחקר מלמד שהנשים שהשתתפו במחקר מחזיקות בעמדות דומות בכל הקשור לחשיבותה של ההשתייכות הדתית והעדתית בתהליך בחירת בן הזוג: הן סבורות שמוצא אתני או דתי שונה של בני הזוג אינו אמור להשפיע עליהן בבואן לבחור את השותף לחייהן. עם זאת, ההפרדה הגיאוגרפית הטבעית בין ערבים ליהודים בישראל משפיעה על התפיסות של בני שתי האוכלוסיות הקשורות לשאלה אילו שותפים ראויים מבחינה חברתית ואילו נחשבים לבני זוג פוטנציאליים. לפיכך מפגשים בין נשים פלסטיניות ישראליות לבין גברים יהודים לא נתפסו בעיני הנשים כגורם המרחיב את גבולות "שוק הנישואין" המקומי. יתר על כן, המרואיינות תופסות את היחסים בתחילת הדרך כשלב לא מחייב, שבמהלכו נישואים אינם בגדר אפשרות ממשית.

המרואיינות במחקר – נשים נוצריות ומוסלמיות – ניהלו משא ומתן עם בני משפחותיהן על ההחלטה להינשא לבן זוג שאיננו משתייך לקבוצה האתנית שלהן. הן תיארו סנקציות חברתיות שונות המוטלות על פלסטיניות ישראליות הנישאות ליהודי, ובהן דחייה, כעס, ובמקרים מסוימים ניתוק כל קשר (המרואיינות שחוו סנקציות כאלה העירו כי עוצמת הסנקציות התרופפה בחלוף הזמן). מאחר שהחברה הפלסטינית היא בעלת אופי קולקטיבי, נשים בנישואי תערובת מחויבות להתחשב בתגובות הן מצד משפחתן הגרעינית והן מצד משפחתן המורחבת. עם זאת, נסיבות מסוימות משפיעות על התגובות מצד משפחתה של האישה, כגון היעדר אב-משפחה, גדילה בסביבה חילונית ורצון של המשפחה שבתם לא תישאר רווקה.

מפגשים של הנשים הפלסטיניות הישראליות עם המשפחות היהודיות של בני זוגן הושפעו לא רק ממוצאן האתני של הנשים, אלא גם מדתן. ברוב המקרים המשפחה גילתה התנגדות לנישואים בנימוק שדתה של האישה תשפיע על דתם של הילדים. יתר על כן, הנשים ניהלו משא ומתן מתמשך על פערי התרבות בין שתי האוכלוסיות, כגון סגנון חיים ויחסים בין המשפחות. מגעים אלה מתאפיינים באי-שוויון חברתי, שכן תרבות קבוצת הרוב מתוארת כ"מערבית" ואילו התרבות הערבית מתוארת כ"מזרחית". עובדה זו בלטה ביחסן של בני המשפחות היהודיות לנשים המוסלמיות, יחס שהתאפיין בהתנשאות. עם זאת, מאחר שהשערים בין פלסטינים ליהודים נובעים בין השאר ממוצא אתני שונה או מדת שונה, משפחות מקבוצת הרוב (היהודית) דוחות נישואים עם נשים פלסטיניות אזרחיות ישראל ללא קשר לדתן של אותן נשים.

מסקנות

שתי מסקנות עולות מתוך הממצאים. ראשית, נישואי תערובת בישראל בין בני זוג ממוצא אתני שונה – דהיינו בין נשים מוסלמיות ונוצריות לבין גברים יהודים – עשויים להתרחש בזכות השינויים החברתיים המתחוללים בקרב אזרחי ישראל הפלסטינים. השינויים הללו מתבטאים במוביליזציה רבה יותר של נשים משכילות בשל הצטמצמות שליטתה של קהילתן בחייהן האישיים ובשל התרבות ההזדמנויות לפגוש בני זוג מקבוצת הרוב. שנית, למרות השינוי המתחולל בחברה הפלסטינית בישראל, הרי חסמים פוליטיים, חברתיים וכלכליים עדיין מגדירים את ההיררכיה ביחסים שבין החברה היהודית לחברת המיעוט הפלסטינית. לפיכך שכיחות הנישואים בתוך קבוצת האם פוחתת רק בקרב קבוצה מובחנת שלגביה התקיימו כמה גורמים המאפשרים

נישואי תערובת. במחקר הדגמתי כיצד התמהיל בין חילון, מוביליזציה וגיל הנישואים מגדיל את הסיכויים של נשים לחצות גבולות חברתיים ודתיים.

יכולתן של נשים לנהל משא ומתן על הגבולות הללו מושפעת משילוב של כמה משתנים כגון מגדר, מוצא אתני, דת ומעמד. יש בכך כדי להסביר את התדירות של נישואי תערובת בקרב נוצריות פלסטיניות בהשוואה למוסלמיות פלסטיניות. הדבר גם מסביר את האופן שבו נשים ממוצא דתי שונה מתקבלות – או אינן מתקבלות – בקרב המשפחות של בני זוגן היהודים. אף שהדמיון במאפיינים המעמדיים מסייע לגשר על פער תרבותי בין יהודים ישראלים לבין נוצרים פלסטינים ישראלים, ברור שהוא אינו מגשר על הפער האתני.

למרות התגברות הסיכויים ליחסי גומלין בין אזרחי ישראל משתי הקבוצות – יהודים ופלסטינים – העלייה האיטית במספר נישואי תערובת בין בני זוג ממוצא אתני-דתי שונה (בהשוואה למדינות בעלות גיוון אתני רב יותר) נובעת במידה רבה מן הדרך שבה החברה הישראלית מגדירה את הגבולות האתניים והדתיים, מִבְּנָה אותם ומשמרת אותם. בשל השינויים החברתיים בקרב אזרחי ישראל הפלסטינים, שמירה על נקודות הדמיון במוצא האתני ובאמונות הדתיות בקרב בני זוג היא עדיין מרכיב חיוני בבחירת בן הזוג. משום כך, וכפי שניתן ללמוד גם ממחקרים קודמים, אף שעוצמת השינוי החברתי מאפשרת להתגבר על גבולות אתניים-דתיים, נישואי תערובת בישראל ימשיכו להיות תופעה שולית.

מקורות

- ח'מאסי, ראסם. "עיוור והתייערות ביישובים הערביים בישראל, אופקים בגיאוגרפיה 64–65 (2005), עמ' 293–312.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל, 2008, ירושלים.
- Hakak, Yohai. "The 'Undesirable Relationships' between Jewish Women and Arab Men: Representation and Discourse in Contemporary Israel", *Ethnic and Racial Studies* 39 (2016), pp. 976–993.
- Kalmijn, Matthijs. "Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends", *Annual Review of Sociology* 24 (1998), pp. 421–495.
- Lee, Sharon M., and Barry Edmonston. "New Marriages, New Families: U.S. Racial and Hispanic Intermarriage", *Population Bulletin* 60 (2005), pp. 5–10.
- Merton, Robert. K. "Intermarriage and the Social Structure: Fact and Theory", *Psychiatry* 4 (1941), pp. 361–374.
- Sabbah-Karkabi, Maha and Haya Stier. "The Relations of Education and Age at Marriage among Palestinian Women in Israel: Changes over Time", *Studies in Family Planning* 48/1 (2017) pp. 23–38.
- Sohoni, Deenesh. "Unsuitable Suitors: Anti-Miscegenation Laws, Naturalization Laws and the Construction of Asian Identities", *Law and Society Review* 41/3 (2007), pp. 587–618.

אלכסנדר ג'ייקוב שפירו* / קואליציה ערבית-יהודית בערים מעורבות: תיאור התופעה וניתוחה

לאחר שהייה של כמה חודשים בלוד, עיר ערבית-יהודית מעורבת, פחתה האופטימיות שלי לגבי הסיכויים לשיפור היחסים בין מדינת ישראל לאזרחיה הערבים. הגעתי לישראל חזר תפיסה רווחת למדי, ששיתוף פעולה פוליטי בין אזרחים יהודים לערבים בישראל אינו בגדר אפשרות סבירה לנוכח עמדותיהם הנוקשות בסוגיות שנויות במחלוקת הנוגעות לסכסוך הערבי-יהודי. לדעתי, שתי התרחשויות בשנה האחרונה מעכבות את שיתוף הפעולה: (1) מקרי אלימות בין ישראל לפלסטינים ברצועת עזה; (2) חקיקת חוק הלאום, ששלל מהשפה הערבית את מעמדה הרשמי ובכך תרם במידה מסוימת לתחושה כי אזרחים לא-יהודים במדינת ישראל הם אזרחים מדרגה שנייה.

ספקותיי בעניין שיתוף הפעולה בין שתי האוכלוסיות גברו בעקבות המתרחש בשטח בלוד. גיליתי קהילה ערבית מודרת, מלאת טרוניות כלפי הרוב היהודי המונהג בידי ראש עיר המייצג את הליכוד, המכהן בתמיכת גוש נרחב של נציגים יהודים דתיים מהמחנה הלאומי. התברר לי שבין שתי האוכלוסיות יש פער עמוק וכי הרצון לשילוב הדדי ביניהן מועט. ישבתי בסעודת שבת עם מנכ"ל עיריית לוד, אהרון אטיאס, שצוטט בעבר כאומר: "חשוב לנו לשמור על הצביון היהודי של לוד".²⁸

לפיכך הופתעתי כאשר מפלגות פוליטיות ערביות ויהודיות מקומיות חברו יחדיו לאחר הבחירות המוניציפליות באוקטובר 2018 כדי להקים קואליציה בעיריית לוד. תופעה דומה נשנתה גם בערים מעורבות אחרות: תל אביב-יפו, חיפה, רמלה ועכו. איחוד היסטורי כזה – הקמת קואליציה מעורבת ראשונה בתולדותיה של לוד – עומד בסתירה גמורה למתיחות על רקע סוגיית הלאום ולנוכח המצב שנגלה לעיניי. בכך הקדימו אנשי לוד את הכנסת בכל הנוגע לשיתוף פעולה פוליטי.

לנוכח התפתחות זו מתעוררת השאלה המתחדדת על רקע הסכסוך הערבי-יהודי: מה מניע מפלגות ערביות ויהודיות מהימין הפוליטי לשתף פעולה ביניהן?

התשובה טמונה בצורכי היום-יום הלוחצים. בדרך כלל אזרחים יהודים וערבים כאחד ממעטים לעסוק בסוגיות לאומיות כמו הקונפליקט בין שני העמים; הם מתמקדים יותר בבעיות היום-יום, שרבות מהן חוצות כל גבול פוליטי או אתני. הפוליטיקה המקומית בערים מעורבות מספקת לאזרחים היהודים והערבים כר פעולה נרחב המאפשר להם להתמקד בטיפול בבעיות המקומיות המשותפות באמצעות שיתוף פעולה ביניהם. אני מציע שהמאמצים שיושקעו בעתיד בשיפור יחסי ערבים-יהודים בישראל יתרכזו באופן דומה בפעולות קונקרטיות הקשורות לענייני היום-יום הנוגעים לשתי הקבוצות.

* אלכסנדר ג'ייקוב שפירו (Alexander Jacob Shapiro, ajacobshapiro@gmail.com) הוא מתנדב, פעיל חברתי וחוקר בלוד מטעם Yahel Social Change Fellowship. לפרטים נוספים: www.yahelisrael.com.

²⁸ לוי וליבק, 2013.

מוקד לאומי מול מוקד מקומי

הן אקדמאים והן הציבור הרחב המתעניינים בקונפליקט הישראלי-ערבי נוטים להקדיש את עיקר תשומת לבם לפוליטיקה הארצית ולהתמקד בסוגיות כמו הסכסוך בין ישראל לחמאס, ההתנחלויות והפעילות בכנסת.²⁹ התבוננות דרך עדשה לאומית-פוליטית מגלה כי האפשרות לשיתוף פעולה פוליטי בין אזרחים יהודים לערבים בישראל נראית בלתי סבירה, שכן לעמדותיהם בסוגיה הלאומית נודעת חשיבות מרכזית ונראה כי אי-אפשר לגשר על הפערים ביניהן. עם זאת, הקמתה של קואליציה יהודית-ערבית בעיריית לוד מעוררת ספקות ביחס למרכזיותה של הפוליטיקה הארצית ומוכיחה כי שתי האוכלוסיות עשויות לשתף פעולה בסוגיות מקומיות בעלות עניין משותף.³⁰ אזרחים יהודים וערבים כאחד מייחסים לעניינים המקומיים חשיבות רבה יותר משהם מייחסים לעניינים הלאומיים. למשל, סקרים מלמדים ששתי הקבוצות סבורות שחזוק מערכת החינוך והכלכלה חשוב יותר מהשגת הסכם שלום עם הפלסטינים.³¹ תוצאות הסקרים הללו מייטבות להסביר את המניע להקמתן של קואליציות מוניציפליות ערביות-יהודיות בערים מעורבות.

הפוליטיקה המקומית בערים מעורבות מספקת כר פעולה אפקטיבי לשיתוף פעולה פוליטי ערבי-יהודי, שכן אזרחים יהודים וערבים יכולים להתמקד בבעיות המקומיות המשותפות לשתי האוכלוסיות ולא דווקא בסוגיות הלאומיות שעליהן נטושה מחלוקת. לעומת הפוליטיקה הארצית הסובבת סביב ציר הביטחון – "מילה נרדפת לסכסוך הישראלי-פלסטיני"³² – בבחירות לרשויות המקומיות העיקר הוא הסוגיות המקומיות: החינוך, התשתיות, הכלכלה, תפקוד הרשות המקומית והפיתוח הקהילתי.³³ מכאן שקשה יותר לקיים שיתוף פעולה פוליטי ברמה הארצית, משום שהערבים והיהודים עומדים משני צדי המתרס בשל עמדותיהם ההיסטוריות הנוקשות בכל הקשור לסוגיות לאומיות השנויות במחלוקת. לעומת זאת, קל יותר לקיים שיתוף פעולה ברמה המקומית, משום שהערבים והיהודים יכולים לזנוח לזמן-מה את העניינים הלאומיים ולפתור את הבעיות המקומיות המשותפות.³⁴

יכולת ההשפעה של הערבים בפוליטיקה המקומית

לפוליטיקה המקומית נודעת חשיבות מיוחדת מבחינתם של האזרחים הערבים משום שהם חשים כי מצוקותיהם היום-יומיות אינן זוכות לפתרון ברמה הארצית ולכן הם ספקניים יותר לגבי יכולתם להשפיע על הפוליטיקה הארצית.³⁵ אכן, בעשור האחרון ניכרת "ירידה מדאיגה בנטייתם של האזרחים הערבים בישראל להשתתף בפוליטיקה הארצית", כפי שמצא מחקר של יוזמות קרן

²⁹ Radai and Rudnitzky, 2017, 3.

³⁰ הארץ, 2015; Peace Index, 2017; Radai and Rudnitzky, 2017, 13;
³¹ מדד השלום, 2017; Radai and Rudnitzky, 2017, 12;

³² Zeveloff, 2018

³³ Alhalabi, 2018; Zeveloff, 2018

³⁴ IAT, 2015, 1

³⁵ TAFI, 2015, 3

אברהם.³⁶ כיום "כמעט אין ייצוג של האזרחים הערבים בפוליטיקה הארצית ובמוקדי קבלת ההחלטות", כפי שנמצא במחקר אחר.³⁷ לנוכח הירידה בכוחם הפוליטי ברמת הארצית, אזרחים ערבים רבים רואים בפוליטיקה המקומית את האמצעי המתאים לפתרון מצוקותיהם. שיעור האזרחים הערבים שהצביעו בבחירות המקומיות האחרונות (2018) עמד על 85%, ולעומת זאת שיעור הצבעתם בבחירות לכנסת בשנת 2015 עמד על 64% בלבד.

אם מפלגות פוליטיות שואפות לתפוס את השלטון בזירות מקומיות חשובות, עליהן להצטרף לקואליציה ברשות המקומית שכן מפלגות באופוזיציה הן בעלות יכולת השפעה מועטה. בערים מעורבות פירוש הדבר הוא, שמפלגות ערביות חייבות להצטרף לקואליציה עם מפלגות הרוב היהודי כדי לזכות ביכולת השפעה ממשית.

המקרה של לוד

מנקודת מבטה של הפוליטיקה הארצית, לוד אינה נראית כמקום סביר לשיתוף פעולה פוליטי ערבי-יהודי, ואכן העיתונאי ארי שביט תיאר את העיר כ"מוקד הסכסוך הערבי-ישראלי".³⁸ רוב הערבים והיהודים בלוד חיים בנפרד אלה מאלה, ולדברי דרור רובין, מגשר מקומי, שתי הקהילות אינן מגלות עניין רב בניהול דיאלוג באמצעים מסורתיים על נושאים לאומיים. ראש עיריית לוד, יאיר רביבו, משתייך לתנועת הליכוד. בקואליציה שהקים נכללים נציגים ממפלגות הימין כמו "הבית היהודי" ו"ישראל ביתנו". הממשל של רביבו מואשם בקידום עילות (גיטרופיקציה) על בסיס אתני-דתי באמצעות עידוד פעילים במפלגות יהודיות לאומיות לעבור אל לוד.³⁹ בשנה שעברה הגיבה הקהילה הערבית בלוד בחריפות לאחר שרביבו התפרץ למסגד בניסיון להנמיך את עוצמתה של קריאת המואזין לתפילה, ככל הנראה בהשפעתה של הצעת החוק להחלשת קריאות המואזינים שהועלתה בכנסת.

למרות הימצאותם בשני עברי המתרס בפוליטיקה הארצית, פוליטיקאים ערבים ויהודים בלוד ואף עובדי עירייה בכירים סבורים שהבעיות המקומיות בעירם חשובות יותר מהסוגיות הלאומיות. לכן יכלו שתי הקהילות לשתף פעולה זו עם זו במישור המקומי כדי לשפר את הטיפול בבעיות המשותפות להן. לדברי עבד אל-כרים אזברגה, נציג במועצת העיר, הבעיות הדוחקות ביותר מבחינת הקהילה הערבית בלוד הן "כבישים, ביוב, הצפות, חשמל, היתרי בנייה, תקשורת ותחבורה ציבורית". לאחר הבעיות העיקריות האלה הוא ציין הפליה בין יהודים לערבים בתחום הדירור, ורק בסוף הרשימה ציין את הסכסוך הערבי-ישראלי. אזברגה סבור שמשום כך הסכימו המפלגות הערביות בלוד להצטרף לקואליציה עם הרוב היהודי: כדי לטפל בבעיותיהם המקומיות וכדי "להיות שותפים בקבלת ההחלטות על עתידה של לוד".

ברוך סילבר, איש עיריית לוד, מסכים לקביעה שהתושבים היהודים והערבים בלוד חולקים 90% מהבעיות וכל קהילה יכולה לכבד את השקפתה השונה של רעותה על רוב העניינים הנותרים.

³⁶ TAFI, 2015, 3

³⁷ IAT 2018, 5

³⁸ Shavit, 2013

³⁹ Shapiro, 2018

סילבר ומנכ"ל העירייה אטיאס גורסים כי ראש העיר רביבו יזם באופן אישי את הקמת הקואליציה הערבית-יהודית כדי לאפשר תיאום בין שתי הקהילות בטיפול בבעיות המשותפות.⁴⁰ לאחר הבחירות אמר רביבו: "אני פונה לחברי הקהילה הערבית להצטרף לקואליציה כדי להיות שותפים בעשייה ולתרום לדו-קיום הנהדר השורר בעיר".⁴¹

כיום פועלת הקואליציה הערבית-יהודית בלוד במשותף למען תושבי העיר. תקציב העירייה לשנת 2019 אושר במהירות וללא התנגדות.⁴² לדברי אטיאס, נציגים ערבים ויהודים במועצת העיר חברו יחדיו לאחרונה להשקת מיזם לניקוי הרחובות בשכונת הרכבת, השכונה הענייה ביותר בלוד, הנחשבת לאזור מסוכן מאוד. אטיאס הוסיף כי לפני הקמת הקואליציה המעורבת מעולם לא נראה בעיר שיתוף פעולה פוליטי כה הדוק.

אכן, מתברר ששיתוף פעולה כזה היה קשה מבחינה פוליטית ונפשית לשתי הקבוצות, היהודים והערבים. בשל התנגדות משני הצדדים לא הייתה מעולם קואליציה מעורבת בלוד, ואף בכנסת עדיין לא קמה קואליציה כזו.⁴³ מפלגות יהודיות המנהלות קשרים עם אזרחים ערבים נחשבות למפלגות ימין "חלשות", ומפלגות ערביות המשתפות פעולה עם אזרחים יהודים נחשבות לבוגדות, בייחוד אם הן מנהלות קשרים עם מפלגות ימין יהודיות התומכות בהתנחלויות.

לעומת זאת, סילבר טוען כי בלוד יכולות מפלגות ימין יהודיות ומפלגות ערביות לעבוד יחדיו מאחר ששום צד מן הצדדים אינו מרגיש שהוא מתכחש לעמדותיו בסוגיות הלאומיות, שכן הנושאים החשובים בלוד אינם לאומיים כלל אלא נושאים משותפים לערבים וליהודים הקשורים לשאלה "איך להפוך את לוד לעיר טובה יותר". פאתן אל-זינאתי, פעילה חברתית ערבייה בלוד, אמרה: "אינני רואה את עצמי מנותקת מהגדה המערבית ומעזה, אבל עלינו לעשות משהו למען עצמנו".⁴⁴ באופן דומה אמר אזברגה: "אנו חלק מן העם הפלסטיני; אכפת לנו מן המתרחש בעזה ובגדה המערבית, אבל עלינו להתמקד בצרכים המידיים שלנו כאן. איני מרגיש שבכך אנחנו פוגעים בערכים שלנו".

מסקנות ודין

הקמתן של קואליציות עירוניות משותפות לערבים ויהודים בחמש ערים מעורבות בישראל מלמדת כי האזרחים הערבים והיהודים מוכנים לעבוד יחדיו כדי לטפל בעניינים מקומיים המשותפים לשתי הקהילות. אחת הסיבות לכך שהקואליציות הללו יכלו לקום הייתה, שהגורמים המעורבים בדבר התמקדו בנקודות ההסכמה ביניהם, דהיינו בעניינים המקומיים, ולא דווקא בנקודות המחלוקת, דהיינו עניינים לאומיים הנוגעים לסכסוך. גישור מסורתי מצריך מהמשתתפים לדון בעניינים שברומו של עולם העומדים על הפרק, אולם ההתפתחויות הפוליטיות

⁴⁰ טבק, 2018

⁴¹ רמלוד נט, 2018

⁴² רמלוד נט, 2019

⁴³ הארץ, 2015; History of the Knesset, 2018

⁴⁴ פאתן אל-זינאתי היא מנהלת מתנ"ס שיקגו, המרכז הערבי-יהודי בלוד, אחד המרכזים הקהילתיים המעטים בישראל המשרת ערבים ויהודים. ראו אתר המתנ"ס,

<http://www.matnaslod.org.il/page.php?type=shluha&id=816+>

שתוארו לעיל וגם הספרות האקדמית מלמדות שנקיטת פעולות למען מטרות משותפות היא דרך יעילה יותר לשיתוף פעולה ולעשיית שלום העשוי לקרב בין קבוצות.⁴⁵

גם ברמה הארצית יש לנקוט אסטרטגיה כזו, המבוססת על פעולה והממוקדת בצרכים, כדי להגביר את השתתפותם של האזרחים הערבים בתחום הפוליטי ואת שילובם בחברה: אזרחים אלה כבר הראו פתיחות לרעיון ההצטרפות של מפלגות ערביות לקואליציות שמפלגות יהודיות הן הצד הדומיננטי בהן.⁴⁶ האזרחים הערבים מביעים בכך רצון גובר להשתלבות מלאה בחיים הפוליטיים בישראל ולהשתתפות בהם, גם אם הם זונחים באופן זמני את הסוגיות הלאומיות הקשורות לסכסוך הערבי-ישראלי.⁴⁷

שילוב רחב יותר של האזרחים הערבים עשוי להוביל לכמה תוצאות חיוביות מבחינתם: (1) שיפור רמת החיים; (2) העמקת המעורבות בחברה ובכלכלה; (3) חיזוק תחושת השייכות למקום.⁴⁸ שילוב נרחב יותר של האזרחים הערבים עשוי להועיל לישראל בכללותה באמצעות חיזוק הפעילות הכלכלית ביישובים הערביים ובזכות הגדלת הסיכויים לשיתוף פעולה והבנה בין אזרחים יהודים וערבים במדינה. ערבים ויהודים הפועלים יחדיו למען מטרות משותפות משפרים את הסיכויים להתגבר על "תחושת איום ופחד אשר עומדת במוקד אופן ההתבוננות של כל צד על רעהו", כהגדרת הנשיא ריבלין,⁴⁹ ובסופו של דבר יובילו בעתיד למציאות של שיתוף פעולה בדרכי שלום.

מקורות

אלון, א' (2018). "עניים וערבים מצביעים יותר: פילוח ההצבעה בבחירות", Ynet, 4.11.2018, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5387905,00.html>

בן קימון, א', שעלאן, ח', אוסמו, ל' ובלומנטל, א' (2018). "הרג הפלסטינית: שב"כ מעורב בחקירה", Ynet, 13.10.2018, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5370030,00.html>

הארץ (2015). "ח"כ טיבי לגולשי 'הארץ': כל עוד יש כיבוש, לא נשב בממשלה", 23.2.2015, <https://www.haaretz.co.il/news/elections/1.2570791>

חורי, ג' (2015). "רוב הציבור הערבי בעד הצטרפות לממשלה", הארץ, 20.2.2015, <https://www.haaretz.co.il/news/elections/.premium-1.2570340>

טבק, א' (2018). "בנוכחות מאות אורחים: מועצת העיר החדשה התכנסה לשיבת פתיחה חגיגית", מקומונט לוד, <http://yehudili.co.il>

לוי, ג', וליבק, א' (2013). "'מאחז' דתי על הריסות שכונה ערבית מאיים לפוצץ את לוד המבועבת", הארץ, 7.1.2013, <https://www.haaretz.co.il/news/education/1.1901726>

מדד השלום. (2017). <http://www.peaceindex.org/indexYears.aspx?num=25>

⁴⁵ Koonce, 2011; Larsen, 2014; Luhmann, 1979; Schiefer, 2017
⁴⁶ חורי, 2015; 4, IAT, 2015, 16; Radai and Rudnitzky, 2017, 16

⁴⁷ Radai and Rudnitzky, 2017, 17

⁴⁸ Lavie, 2018, 20; Tatari, 2014, 3

⁴⁹ Shamir qtd in Lavie, 2018, 12

רמלוד נט (2018). "חודש המו"מ עם הבית היהודי: סלע המחלוקת – משרת הסגן ברוטציה",
<http://www.ezori.net/articles/lodnews/6385/>, 9.11.2018

רמלוד נט. (2019). "פה אחד: אושר תקציב עיריית לוד לשנת 2019 בסך כ-741 מיליון ש"ח",
<http://www.ezori.net/articles/lodnews/6628/>, 2.1.2019

Alhalabi, M. (2018). Arab Local Governance: A Missed Opportunity. *The Forum for Regional Thinking*, <https://www.regthink.org/en/articles/arab-local-governance-a-missed-opportunity>.

History of the Knesset, Introduction (2018),
https://knesset.gov.il/history/eng/eng_hist_all.htm

IAT. (2014). Mixed Cities in Israel. *The Inter-Agency Task Force on Israeli Arab Issues*,
<http://iataskforce.org/sites/default/files/resource/resource-262.pdf>.

IAT (2015). Israel's Arab Citizens and the 2015 General Elections: Post-election Review, *The Inter-Agency Task Force on Israeli Arab Issues*,
<http://www.iataskforce.org/activities/view/267>.

IAT (2018). Municipal Elections in 2018: Insights and Trends in Israel's Arab Society. *The Inter-Agency Task Force on Israeli Arab Issues*,
<http://iataskforce.org/sites/default/files/resource/resource-1658.pdf>.

Israel Ministry of Foreign Affairs (2015). Israel Votes,
<https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2015/Pages/Israel-votes-17-March-2015.aspx>.

Koonce, K. A. (2011). Social Cohesion as the Goal: Can Social Cohesion Be Directly Pursued? *Peabody Journal of Education*, 86(2), 144-154.

Larsen, C. (2014). Social Cohesion: Definition, Measurement and Developments. *United Nations*,
<https://pdfs.semanticscholar.org/e2b4/6f29845743b214a522b3000eabca50052c0c.pdf>.

Lavie, E. (2018). Integrating the Arab-Palestinian Minority in Israeli Society: Time for a Strategic Change. *The Institute for National Security Studies*,
https://peace.tau.ac.il/sites/peace.tau.ac.il/files/media_server/peace/PDF/books/INSS_EphraimLavie.pdf

Luhmann, N. (1979). *Trust and Power: Two Works*. New York: Wiley.

Radai, I., and Rudnitzky, A. (2017). Citizenship, Identity and Political Participation: Measuring the Attitudes of the Arab Citizens in Israel, *Bayan: The Arabs in Israel* (12),
https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=0e141dca-8ac4-a77f-7045-f3a7d4c30991&groupId=252038

Schiefer, D, and Jolanda van der Noll (2017). "The Essentials of Social Cohesion: A

Literature Review”, *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-Of-Life Measurement* 132 (2), pp. 579–603.

Shavit, A. (2013). Lydda, 1948, *The New Yorker*,
<https://www.newyorker.com/magazine/2013/10/21/lydda-1948>

Shapiro, A. (2018). Lod: Shared Society in Israel’s Murder City, *The Times of Israel*,
<https://blogs.timesofisrael.com/lod-shared-society-in-israels-murder-city/>

TAFI. (2015). The Political Participation of Arab Citizens in Israel: An Attitude Survey ahead of the Elections to the 20th Knesset, *The Abraham Fund Initiatives*,
<http://iataskforce.org/sites/default/files/resource/resource-1338.pdf>

Tatari, E. (2014). *Muslims in British Local Government: Representing Minority Interests in Hackney, Newham, and Tower Hamlets*, Leiden: Brill.

Zeveloff, N. (2018). Tel Aviv’s One-State Reality, *Foreign Policy*,
<https://foreignpolicy.com/2018/10/29/tel-aviv-one-state-jaffa-palestinians-municipal-elections/>